

Utbildningsdepartementet
u.remissvar@regeringskanslitet.se

Yttrande från SUHF över betänkandet Papper, poddar och ... Pliktmateriallagstiftning för ett tryggt källmaterial (SOU 2021:32)

Sveriges universitets- och högskoleförbund (SUHF) har fått möjligheten att svara på remiss av betänkandet Papper, poddar och ... Pliktmateriallagstiftning för ett tryggt källmaterial (SOU 2021:32), ert diarienummer U2021/02459.

Inledning

SUHF ser det som en viktig fråga att förbättra den pliktlagstiftning som gäller idag, i synnerhet då det handlar om öppen tillgång till data, källor och forskningsresultat – i nutid såväl som framtid.

SUHF anser att pliktmaterialutredningen på det hela taget är gedigen och väl genomförd. Det finns stora delar av utredningen som SUHF därför väljer att inte kommentera särskilt. SUHF stödjer att samla allt i en pliktmateriallag istället för nuvarande konstruktion där bland annat e-plikten hanteras separat.

Pliktmaterialutredningen har till stora delar kommit att handla om effektivisering av insamling och bevarande av tryckt och digitalt material vilket är välkomna förändringar som medverkar till att lägga en bättre grund för det demokratiska samhället. Tillgång till information är alltså centralt för demokratins fortlevnad. Samhället står dock på randen av en ny verklighet där informationsdelningen främst sker digitalt, något som också fått genomslag när det gäller vetenskaplig publicering och utvecklingen av ett öppet vetenskapssystem som det står framskrivet i den senaste forskningspropositionen, *Forskning, frihet, framtid – kunskap och innovation för Sverige*. SUHF ser pliktmaterialutredningen som ett mycket viktigt bidrag till och steg i den fortsatta utvecklingen i riktning mot detta paradigmskifte där digitaliseringen skapar förutsättningar för förbättrat bevarande och ökad tillgång. Dock ser SUHF på utredningen med viss oro just ur ett tillgänglighetsperspektiv, då tyngdpunkten har lagts på effektivare insamling och förbättrat bevarande av material men där tillgängligheten till materialet – som är en omistlig del av ett system för öppen vetenskap – begränsas. Kungliga biblioteket får i sitt uppdrag som pliktansvarig myndighet en överprövande roll i hantering såväl som utlämning av digitalt material, något som försvårar forskares och än mer allmänhetens tillgång till det digitala materialet. Det demokratiska samhällets fria forskning vid lärosätena och allmänhetens medborgarforskning hotas.

SUHF vill göra följande medskick för fortsatt hantering av utredningen. Pliktlagstiftningen är en demokratifråga lika mycket som en forskningsfråga. SUHF ser det som att det framförallt handlar om digital tillgång där de fysiska pliktexemplaren blir en underordnad fråga. På så sätt handlar det om tillgängliggörande och att säkra tillgång - utan det blir bevarande och insamling

av mindre värde. För att tillgång ska säkerställas är det mindre lämpligt att tillgång helt kontrolleras av en enda myndighet. SUHF ser också avtalslicenser som en mindre bra lösning och förordar att vägen med smärre ändringar i upphovsrättslagstiftningen borde prövas. Genom att undersöka och förändra de juridiska aspekterna för användning skulle det ge ökad tillgång till pliktmaterial och inte kräva att regeringen tillskjuter nya medel för licenser. SUHF ser det också som centralt att forskarsamhället och lärosätena behöver delta i förvaltning av forskningsinfrastrukturer och dit hör informationsresurser såsom pliktmaterial.

Nedan utvecklas några av dessa utmaningar som SUHF ser som centrala att behandla vidare innan förslaget tas till beslut.

Tillgängliggörandet centralt

Utredningen handlar, som redan lyfts fram, ytterst om tillgång till svenskt källmaterial, nu och i framtiden. Plikten motiveras av att det demokratiska samhället strävar efter, som det står i utredningen "[att] bevara uttryck för det offentliga samtalet och tillgodose rätten att ta del av och skapa kunskap, åsikter och andra uttryck." (s 149). SUHF menar därför att det blir problematiskt att utredningen starkt talar för ett förbättrat och mer effektivt bevarande men inte lika starkt framhåller vikten av åtkomst. Vissa delar av utredningens förslag tvärtom begränsar åtkomsten till material som i dagsläget ännu finns fritt tillgängligt.

I kapitel 16 utreds möjligheterna att tillhandahålla pliktmaterial. Det konstateras att "[f]ör att uppfylla syftet med att pliktmaterial samlas in ska det insamlade materialet hållas åtkomligt för allmänheten i så stor utsträckning som möjligt." (s 343). Man fortsätter dock med att säga att materialet ska tillhandahållas "[...] i den utsträckning det är förenligt med upphovsrätten och regleringen angående skydd för fysiska personer med avseende på behandling av personuppgifter." (s 345). SUHF efterfrågar i detta sammanhang ett mer utvecklat resonemang kring hur forskarsamhällets tillgång till hela materialet ska säkras, något som möjligen kan försvåras av att det redan inledningsvis statueras att en ny pliktmateriallagstiftning inte ska leda till förändringar i nuvarande upphovsrättslagstiftning (URL). SUHF föreslår att juridisk expertis deltar i den fortsatta utredningen av hur digitalt material ska göras tillgängligt och åtkomligt. Den lösning som utredningen förespråkar bygger på avtalslicenser. Att så starkt koppla den fria tillgången till information till avtal som bekostas av statliga medel är riskfyllt. I ekonomiskt sämre tider kan tillgången behöva prioriteras ned och om icke-demokratiska tongångar blir starkare kan avtalslicenser användas för att begränsa tillgången.

Digitalisering och öppenhet

SUHF vill, som redan framgått, poängtera digitaliseringens *framtida* möjligheter vilket inte är tillräckligt framskrivet i utredningen. Det ligger i sakens natur att tillgången till digitalt pliktmaterial är mindre platsbundet än tryckt dito. SUHF poängterar att det inte handlar om de fysiska exemplarens vara eller icke vara utan om de pliktens digitala dimensioner, att de i viss mån uppmärksammas i utredningen men inte till fullo utnyttjas. En självklar konsekvens av att antalet fysiska exemplar minskar är att det digitala materialets möjligheter kan och bör utnyttjas på nya och innovativa vis.

Det finns även en viktig koppling till forskningsinfrastrukturen i landet. I den utredning som nyligen färdigställts och överlämnats, *Stärkt fokus på framtidens forskningsinfrastruktur*, lyfts bland annat vikten av att stärka förutsättningarna för lärosätenas samverkan kring forskningsinfrastruktur fram. Här blir pliktmaterial en viktig komponent som kan skapa många nya forskningsmöjligheter. Flera digitala labb (Inte bara KB Lab) bör kunna samexistera över landet där pliktmaterial används som en källa till forskning inom olika discipliner, något som utredningen också poängterar. Olika lärosäten har olika styrkor. Risken med förslaget är att begränsa användningen av pliktmaterial genom att inte, i tillräcklig utsträckning, utreda vad

som är möjligt utifrån URL. Det gäller även personuppgiftsbehandling som hanteras i utredningen där det pekas ut behov att införa kompletterande bestämmelser. Den här typen av diskussioner är högaktuella och pågår redan inom många forskningsområden inom vilka man också försöker undvika att dra förhastade slutsatser kring vilka avgränsningar som bör göras. Det är även viktigt att poängtera att innan en lösning kring den digitala tillgången är mer säkerställd kan ett för snabbt uppehåll kring bredare fördelning av tryckta pliktexemplar bli olyckligt. I utredningen nämns hur våra grannländer hanterar en både tryckt och digital tillgång för att vara hållbara över tid.

Det finns all anledning att problematisera den begränsning som är framskriven med KB som ensam pliktansvarig myndighet, en konstruktion som riskerar att försvaga lärosätenas roll. Samarbeten är nödvändiga precis som forskningsinfrastrukturutredningen konstaterar. SUHF förespråkar därför att en ny pliktmateriallag ska skapa förutsättningar för digitala labb för samtliga lärosäten och forskargrupper, inte bara på KB. Forskarinflytandet i sådana forskningsinfrastrukturer behöver säkerställas. SUHF vill dock framhålla det lovvärda och framsynta i att det digitala pliktmateriallet tydligt lyfts fram som viktiga forskningsdata.

Utöver kommentarerna ovan hänvisar vi till vad våra medlemslärosäten anför i sina remissvar.

Enligt uppdrag

Marita Hilliges
generalsekreterare